

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

5. The Collection of Minor Texts - Subcommentaries
(5. Khuddaka Nikāya - Tīkā)

1. Subcommentary on the Guide (1. Nettippakaraṇa-tīkā)

Commentary on the Foundation of the Teaching
(Sāsanapaṭṭhānavāraṇanā)

PaliVerse

5. The Collection of Minor Texts - Subcommentaries

1. Subcommentary on the Guide

Sāsanapaṭṭhānavāraṇṇanā

89. Saṅghavārādīsūti saṅghavārauddesaniddesavāresu. Sarūpato na dassitaṃ, atthato pana dassitamevāti adhippāyo. Tameva hi atthato dassanatthaṃ udāharaṇabhāvena nikkhipati, yathā mūlapadehi paṭṭhānaṃ niddhāretabbanti. “Aññaṃaṇṇasaṅgaho”ti idaṃ mūlapadapaṭṭhānānaṃ aññaṃaṇṇato niddhāretabbatāya kāraṇavacanaṃ “sati anuppavese tato viniggāmo siyā”ti. Paṭṭhānanti ettha pa-iti upasaggapadaṃ, taṃ pana “vibhassetu dhammesu yaṃ seṭṭhaṃ, tadupāgamu”ntiādīsu viya pakāratthajotakanti dassento “pakārehi ṭhāna”ntiādīsu viya pakāratthajotakanti dassento “pakārehi ṭhāna”nti āha. Idhāti imasmiṃ nettippakaraṇe. Tassāti desanāsaṅkhātassa pariyattisāsanassa. Tathābhāvadīpananti veneyyajjhāsayānurūpena pavattitattā saṃkilesabhāgiyatādippakārehi ṭhitabhāvena dīpetabbattā “dīpissatīti dīpana”nti katvā. Paṭṭhahanti adhisīlasikkhādayo samudāyarūpena gahitā. Etehi saṃkilesadhammādīhi, saṃkilesadhammādīnaṃ adhisīlasikkhādīnaṃ pavattanupāyatā anupubbikathāya sāmukkaṃsīkāya dhammadesanāya dīpetabbā. Tesanti saṃkilesadhammādīnaṃ. Puna tesanti suttāni sandhāyāha.

Gotṭhāti vajā. Paṭṭhitagāvoti gatagāvo. Āgataṭṭhānasminti sīhanādasuttaṃ vadati. Pavattagamanattā etthāti vacanaseso. Atha vā gacchati etthāti gamanaṃ, desanāññaṇassa nissaṅgavasena pavattagamanadesabhāvato paṭṭhānaṃ nāmāti attho. Vomissāti “saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañcā”tiādinā dukatikacatukkabhāvena missitā.

Saṃkilesabhāve ñāpetabbe pavattaṃ, taṃ visayaṃ katvā desitanti attho, atthamattavacanañcetanaṃ, saṃkilesabhāge bhavanti saddanayena attho veditabbo. “Saṃkilesabhāgika”ntipi pāṭho, tassa saṃkilesabhāgo etassa atthi, saṃkilesabhāge vā niyuttaṃ, saṃkilesabhāgassa vā pabodhanasīlaṃ saṃkilesabhāgikaṃ, tadeva saṃkilesabhāgiyanti attho veditabbo. Padālanāṃ samucchindanaṃ, padālanasannissayatā cettha padālanaggahaṇena gahitāti daṭṭhabbaṃ. Asekkheti asekkhadhamme. Tesaṃ vomissakanayavasenaṃ tesaṃ saṃkilesabhāgiyādīnaṃ catunnaṃ paṭikkhepāpaṭikkhepavomissakanayavasena.

“Tāni pana cha dukā”tiādinā padānaṃ gahaṇaparicchedato vavatthāpanataṃ vatvā parato “sādhāraṇāni katānī”ti padassa atthasaṃvaṇṇanāya sayameva sarūpato dassessati. “Anuddharaṇe kāraṇaṃ natthī”ti vatvā uddharaṇe pana kāraṇaṃ dassento “tathā hi vakkhatī”tiādinā pāḷimāhari. Vodānaṃ nāma saṃkilesato hoti saṃkiliṭṭhasseva vodānassa icchitattā. Yasmā vodānaṃ tadaṅgādivasena saṃkilesato visujjanaṃ, tasmā “taṃ pana atthato vāsanābhāgiyādi eva hotī”ti vuttaṃ. Tattha tadaṅgavikkhambhanehi vodānaṃ vāsanābhāgiyādivasena hoti, samucchedapaṭippassaddhīhi vodānaṃ nibbedhabhāgiyavasena, asekkhabhāgiyavasena vodānaṃ paṭippassaddhiyā eva veditabbaṃ. Yāyaṃ desanā

rāgādibhāginī siyā, sā saṃkilesabhāgiyā. Yāyaṃ desanā cāgādibhāginī siyā, sā vāsanābhāgiyā. Yā pana āpattivicchedanī sāvasesaṃ, anavasesaṃ, sā nibbedhabhāgiyā, asekkhabhāgiyā ca.

“Taṇhāsaṃkilesabhāgiyaṃ sutta”ntiādinā paṭhamameva saṃkilesabhāgassa dassitattā vuttaṃ “saṃkilesa tividho...pe... viśayadassanattamaṃ āradha”nti. Bhavarāgo bhavapatthanā. Uppajjati na vigacchati. Tatra tatra bhaveti yadi vā kāmabhava, yadi vā rūpabhava, yadi vā arūpabhava. Padantarasaṃyojanavasena dukanayeneva padantarena yojanavasena. Missitāni katānīti saṃsaṭṭhāni katāni.

Ekakacatukkavasena dassitabbāni padāni eva gahetvā āvuttinayadassanavasena missetvā avasiṭṭhadukavasena, tikacatukkavasena ca itare aṭṭha paṭṭhānabhāgā dassitāti āha “tāniyeva yathāvuttāni aṭṭha suttāni”tiādi. Cattāro ekakāyeva pāḷiyaṃ ādito dassitā. Chadukā pāḷiyaṃ āgatā cattāro, aṭṭhakathāyaṃ dveti. Cattāro tikā pāḷiyaṃ āgatā dve, aṭṭhakathāyaṃ dveti. Dve catukkā pana aṭṭhakathāyameva āgatā. “Pāḷiyaṃ anāgatā”ti idaṃ sarūpato anāgamaṃ sandhāya vuttaṃ, nayato pana āgatabhāvo dassito eva. Ye panettha pāḷiyaṃ anāgatā, tesāṃ udāharaṇāni parato dassayissāma.

Soḷasahīti soḷasavidhehi. Na hi tāni suttāni soḷaseva, atha kho soḷasappakārānīti mūlaṅgaṇaṃ ṭhapetvā kāraṇasuttaladdhena saṅkhāragabbhena tadanurūpo yo gaṇanavittāro, tassa paṭṭharaṇavidhi paṭṭhānanayo. Iminā...pe... natthīti yathāvuttapaṭṭhānavinimutto pariyattisāsanappadeso na vijjati yathārahaṃ tamtampaṭṭhānabhāvena pavattattāti dasseti. Yadi suttageyyādi navavidhaṃ pariyattisāsaṇaṃ yathāvuttapaṭṭhānavaseneva pavattaṃ, tattha kathamidha anidassitānaṃ gāthādīnaṃ saṃkilesabhāgiyādibhāvo gahetabboti pañhaṃ sandhāya “gāthāya gāthā anuminitabbā”tiādi pāḷi pavattāti dassetuṃ “kathaṃ panā”tiādi vuttaṃ.

Tattha ayaṃ gāthā viyāti “kāmandhā jālāsāṇchannā, manopubbaṅgamā dhammā, uddhaṃ adho sabbadhi vipparamutto, yassa selūpamaṃ citta”ntiādinā idha udāhaṭagāthā viya. Gāthāti aññāpi tepitake buddhavacane āgatā idha anudāhaṭā. Saṃvaṇṇanākāle sammukhībhāvena “ayaṃ gāthā viyā”ti vuttā yā kāci gāthā “saṃkilesabhāgiyā”ti vā “saṃkilesavāsanānibbedhaasekkhabhāgiyā”ti vā anuminitabbā nayaggāhena ñāpetabbāti dassetuṃ vuttaṃ “saṃkilesa...pe... jānitabbāti attho”ti. Vā-saddo hi idha avuttavikappanatto. Sesapadesūti veyyākaraṇasuttapadesu.

90. Ariyānaṃ dhammanti cārittavārittabhedamaṃ sīlācāraṃ. Ekantakaraṇīyassa akaraṇampi vītikkamo eva.

Avijjādi ke saṃkilesadhamme tadanāgādivasena dhunātīti dhonā vuccati paññā. Paccavekkhitvā paribhuñjanapaññāti pana pakaraṇena avacchinnattā vuttaṃ. Taṃ atikkamitvā carantoti paccayānaṃ apaccavekkhitvā paccayaparibhoge ādīnaṃ apassanto iṇaparibhogavasena paribhuñjanto na parimuccati nirayādidukkhato, vaṭṭadukkhato ca.

Kukkujanakaṃ nāma kadaliyā pupphaṇāḷi. Parābhavāyāti vināsāya. Tathāti yathā phalapākantā kadali, evaṃ veḷunaḷāpi osadhijātikattāti upasaṃhārattho tathā-saddo. Tenāha “phalaṃ veḷuṃ phalaṃ naḷa”nti.

Sukhettepīti pi-saddena ko pana vādo ūsarādidosaḍuṭṭhesu khettesūti dasseti.

99. Kiñcāpi udatārīti taraṇakiriyā atītabhāvena vuttā, taraṇameva pana gahetvā āha “oghataṇaṇassa ariyamaggakiccattā”ti. Evaṃ vippamutto, vimuttoti ca ettha mucchanakiriyāyapi vattabbaṃ.

100. Pātu-saddapubbako bhavanti-saddo siyā uppādapariyāyo siyā āvibhāvapariyāyoti “pātubhavanti”ti padassa “uppajjanti, pakāsentī cā”ti attho vutto. Pātubhūtaḍḍhammassāti uppannabodhipakkhiyadhammassa, vibhūtaḍḍhasaccadhammassa vā. No kalloti na yutto. Sahetudhammanti ettha paccayuppannadhammāva gahitā, na paccayadhammāti? Nayidamevaṃ daṭṭhabbaṃ paccayadhammānampi paccayuppannabhāvānativattanato. Atha vā sahetudhammanti paccayuppannadhammo padhānabhāvena vutto, paccayadhammo pana guṇabhāvenāti evamettha ubhayesaṃ vuttabhāvo veditabbo.

Ārañṇakanti ārañṇakaṅgasamannāgataṃ. Aññātoti paricayavasena na ñāto, asaṃsaṭṭhoti attho. Tenāha “niccanavo”ti.

Byāpādavahiṃsāvitakkavirahe veripariśaṅkāya abhāve akittiparimuttīti evamādīhipi kāraṇehi kodhappahānena sukhaṃ supatī. Kodhapariḷābhāvo pana pākaṭataroti āha “kodha...pe... sayatī”ti. Visamūlassāti ettha visasarikkhatāya “visa”nti dukkhaṃ adhippetanti āha “dukkhavipākassā”ti. Sukhanti cetasikasukhaṃ. Akkuṭṭhassa paccakkosivā ca paccakkosanahetu uppajjati yojanā.

101. Sallubbāhanaṃ salluddharaṇaṃ.

Visayabhedena, pavattiākārabhedena ca anekabhedattā kāmasaññāya vuttaṃ “yāya kāyaci”ti.

Dānamukhenāti dānena mukhabhūtena, dānaṃ pamukhaṃ katvāti attho.

“Ariyamaggasampāpanavasenā”ti iminā anukampānuddayānaṃ ekantānavajjatameva vibhāveti. “Anukampā”ti padassatthavivaraṇaṃ “karuṇāyanā”ti, itarassa “mettāyanā”ti.

102. Pakatiādīti ādisaddena aṇuissarapajāpatipurisakālādhiṭṭhāyakāriādike saṅgaṇhāti.

Kāmesūti kāmaguṇesu rūpādivisayesu.

Bahalakilesatāyāti bahulakilesabhāvena. Pubbahetumandatāyāti vivaṭṭūpanissayassa kusalassa akatattā.

Cittavūpasamabhāvanāyāti cittavūpasamakarabhāvanāya samathavipassanāya.

Parissayā sīlādīparipūraṇassa paribandhabhūtā kilesā eva. Anariyā paññāsīsaṃ ukkhipivā ṭhātumeva na sakkontīti vuttaṃ “ñāṇasirena adhosirā hutvā”ti.

103. Bhagavato, bhikkhusaṅghassa ca vasanayogyabhāvo, tehi nivutthabhāvo ca tassa sātisayo vaṇṇoti vuttaṃ “paṭhamagāthāya jetavanassa vaṇṇaṃ kathetvā”ti. Vuttañhetuṃ -

“Gāme vā yadi vāraññe, ninne vā yadi vā thale;

Yattha arahanto viharanti, taṃ bhūmirāmaṇeyyaka”nti.

Idha dhammasaddo samādhīpariyāyo “evaṃdhammā te bhagavanto”tiādīsu viyāti āha “dhammoti samādhī”ti samādhīpakkhikā dhammā sativāyāmā.

Nānugaccheyyāti nānutaseyya. Anutasanameva hi taṇhādiṭṭhīhi anugamaṇaṃ. Paṭivipasseyyāti vipassanāsammasanamāha. Yamakato, hi khaṇikato, paṭipāṭito ca sammasanaṃ vipassanāyapi sammasanato paṭivipassanā nāma. Sā hi vipassanāya diṭṭhiuggahāṇanamānasamugghāṇananikantipariyādāna hetutāya visesato paṭipakkhena asaṃhīraasaṃkuppana hetubhūtā paribhūṇā hoti. “Punappunaṃ...pe... appento”ti etena nibbānārammaṇadhammānubhūṇaṃ yathā “bhūhetā suññāgārāna”nti dasseti.

Yaṃ kiñci apadisitvā paṭiññādānaṃ saṅgaro. So pana attano kiccavisesaṃ apadisitvā mittasanthavavasena vā kālāgamaṇaṃ apadisitvā kiñcikkhānuppādānena vā paṭibhākaraṇaṃ apadisitvā balaggabodhavasena vā siyāti tassa mittakaraṇādipariyāyataṃ sandhāyāha “saṅgaroti...pe... nāma”nti. Evaṃ paṭipannattāti evaṃ anicca saññāmukhena tiyaddhakesu saṅkhāresu appamādapāṭipattiyā paṭipannattā.

Dibbacakkhu suvisuddhanti sāvasesā desanāti āha “yaṃ sacchikarotī”ti. Rūpāyatanañhettha adhippettaṃ.

104. Antanti saṅkhārānaṃ pārimantabhūtaṃ. Vedānanti maggaññavedānameva. Arahattādhigamena antaṃ pariyosānaṃ gatattā. Kammavipākavaṭṭānaṃ, kilesavaṭṭassāpi ca ussadena upacayena ussadā, rāgādayo.

Sukkhobhāsātāya sukkā, abhivisitṭhaggahā. Sabbāni vā tāra karūpāni sukkā. Vindatīti upalabhati, paṭivijjhatīti attho.

“Ajjhataṃ vipassanābhiniveso hotī”ti idaṃ “sakesu dhammesū”ti pāragubhāvassa visesitattā vuttaṃ, tañca kho abhiniveseneva desitaṃ. “Sabbāṃ, bhikkhave, abhiññeyya”nti vuttaṃ. Pāragutā ca tesāṃ khandhānaṃ pariññābhisamayavasena hoti. Tato ca nesāṃ hetubhūtasamudaye, tadappavattilakkaṇe nirodhe, nirodhagāminiyā paṭipadāya ca pahānasacchikiriyābhāvanābhisamayapāripūrivasena itarasaccesupi pāragubhāvo vutto eva hoti. Sabbaso hi sakaattabhāvabodhenapi catusaccābhisamayō hotiyeva. Vuttañhettaṃ “imasmiṃyeva byāma matte kaḷevare sasaññimhi samanake lokañca paññapemi, lokasamudayañcā”tiādi. Atha vā sakesu dhammesūti attano dhammesu. Attadhammā nāma atthakāmassa kulaputtassa sīlādiddhammā. Sīlasamādhīpaññādayo hi vodānadhammā ekantahitasukhasampādanato purisassa sakadhammā nāma, na anattbhāvahā saṃkilesadhammā viya paradhammā. Tesāṃ sīlādīnaṃ pāripūriyā pāraṃ pariyantaṃ gatoti pāragū. “Akkula pakkula”iti evaṃ vihiṃsanakapayogaṃ. Ajakalāpena hi tadā bhagavantaṃ bhīṣāpetukāmena kataṃ yakkhagajjitaṃ “akkula pakkula”iti iminā ākārena sattānaṃ sotapathaṃ agamāsi, tasmā taṃ “akkulaṃ pakkulakaraṇa”nti vuttaṃ.

Nābhinandatīti “ayaṃ maṃ daṭṭhuṃ āgatā”ti na tussati. Yasmā pana “bhagavato bhāsitaṃ abhinandī”tiādīsu viya sampāṭicchana tthopi abhinandasaddo hoti, tasmā vuttaṃ “cittena na sampāṭicchati”ti. Na socatīti “mayā asammoditā gacchatī”ti na cittasantāpaṃ āpajjati. “Saṅgā saṅgāmajjīṃ mutta”nti idaṃ abhinandasocanānaṃ abhāvassa kāraṇavacanaṃ.

Tenāti uduke nhānena. Tenevāha “na udakena suci hotī”ti. Tassattho - udakummujjanādīnā neva sattānaṃ suci pāpato suddhi nāma hotīti. Udakummujjanādīni hi idha uttarapadalopena “udaka”nti vuttaṃ. Udukenāti vā ummujjanādikiriyāsādhanaabhūtena udakena sattānaṃ suci pāpasuddhi na hotīti. Atha vā sucitena yathāvuttena udakena pāpamalato suddho nāma satto na hotīti. Yadi siyā, sabbesameva macchabandhānaṃ pāpasuddhi siyā. Tenāha “bahvettha nhāyatī jano”ti. Mātughātādipāpakamma kārīnaṃ, aññesañca gomahimsādināṃ udakaṃ orohantānaṃ antamaso macchakacchape upādāya sabbesampi pāpasuddhi siyā, na panevaṃ hoti. Kasmā? Nhānīyapāpahetūnaṃ appaṭipakkhabhāvato. Yañhi yaṃ vināseti, so tassa paṭipakkho. Yathā āloko andhakārassa, vijjā avijjāya, na evaṃ nhānaṃ pāpassa, tasmā niṭṭhamettha gantabbaṃ “na udakena suci hotī”ti. Yena pana suci hoti, taṃ dassetuṃ “yamhi saccañcā”tiādi vuttaṃ. Tattha saccanti vacīsaccañca viratisaccañca. Atha vā saccanti ñāṇasaccañceva paramatthasaccañca. Dhammoti seso ariyadhammo. Saccassa panettha visuṃ gahaṇaṃ tassa bahukāratādassanattaṃ. Sesam suviññeyyameva.

Jātibalanisedhakanti jātimattabrāhmaṇānaṃ bhovādikānaṃ paṭisedhakaṃ. Jātivādassa vā nisedhakaṃ, “na jaccā brāhmaṇo hotī”ti hi vuttaṃ. Thero hi tathāvādena te aniggaṇhantopi niggaṇhanto viya hotīti katvā vuttaṃ.

105. Vimuttiyanti anupādisesanibbānadhātuyaṃ.

Savāsananti ettha khīṇāsavassāpi akhīṇāsavasadisakāyavacīpayogahetubhūtā santāne kilesabhāvanā vāsanā nāma āyasmato pilindavacchassa vasalavohāro viya, saha vāsanāyāti savāsaṃ, bhāvanapuṃsakañcetaṃ “visamaṃ candimasūriyā parivattanti”tiādīsu viya. Yathāvuttavāsanampi asesetvāti attho. Kummaggapariharaṇavasena maggasampaṭipattīti magge kusalo amaggepi kusalo eva hoti. Bhagavā pana sabbaññutāya sabbattheva kusaloti āha “magge ca amagge ca kovido”ti.

106. Tamena yuttoti yathāvuttatamo tassa atthīti tamo, puggalo. Appakāsabhāvena ṭhitā khandhāva tamo. Ālokabhūtati jātiguṇāloko, pākaṭaguṇoti attho.

Kilesamayaṃ bandhanaṃ “daḷha”nti vadanti. Yato saccāni paṭivijjhantā buddhāva naṃ chindanti, na aññe.

Ducchedanattena satipi daḷhabhāve sithilavuttitaṃ tassa dīpetuṃ “bandhanabhāvampī”tiādimāha. Tena “aho sukhumataraṃ kho, bhikkhave, mārabandhana”nti vuttaṃ.

107. Yadi pi cetanā kusalākusalasādhāraṇā, apuññābhisaṅkhāro idhādhippetoti tassa vasena atthaṃ dassento “akusalacetanāvasena cetetī”ti āha. Cetanaṃ abhisandhanaṃ, cittassa byāpārāpattibhāvena pavattīti attho. Yasmā pana cetanā yadā viññattiṃ samuṭṭhāpeti, tadā diguṇussāhādiguṇavāyāmā viya hutvā pākaṭaṃ payogaṃ nipphādeti, tasmā “pakappetī”ti vuttā. Pākaṭappayogakappanañhettha pakappanaṃ adhippettaṃ. Tenāha “tameva pakappetī”ti. Paccayaṭṭho idha ārammaṇatthoti vuttaṃ “pavattiyā paccayo hotī”ti.

108. Yathā jalasamuddassa vīcīsamuṭṭhānavasena labbhamāno vego “vīcimayo”ti vuccati, evaṃ cakkhusamuddassāpi rūpāvabhāsanavasena labbhamāno vego “rūpamayo”ti vutto. Eseva nayo sesesupi. Āviñchanatoti ākaḍḍhanato,

ākaḍḍhanañcetta santānassa tanninnabhāva hetutāya daṭṭhabbam.

Samudanam kilesatemanam, avassava hetutā, kilesānam ūmiādisadisatā samāvaṭṭanena sattānam anattāva hatāya veditabbā. Uparūpariveguppattiyā upagatassa utthātum appadānena, guṇasāravinaśanena ca kodhupanāhādīnam ūmiādisadisatā daṭṭhabbā.

Abhimukho nandatīti tadārammaṇam sukham somanassam sādhiyānto sampaṭicchati. Abhivadatīti taṇhābhinivesavasena abhinivissa vadati. Tañhissa abhinivesam dīpetum “aho sukha”ntīdi vuttam. Ajjhosānam adhimuccanabhūtāya taṇhāya taṇhāvatthukassa anupavisitvā āveṇikatākaraṇanti āha “ajjhosāya tiṭṭhatīti gilitvā pariniṭṭhapetvā”ti.

109. “Kasmā”tiādinā santāpadukkhānam asuppatikāratam āha “yena vā pakārenā”ti. Yenāti yena vā kāmajjhosānadiṭṭhijjhosānabhūtena micchābhinivesappakārena. Gahaṭṭhapabbajitā tathārūpaṃ katvā attano vaḍḍhiṇca maññanti. Avaḍḍhi eva pana hoti tassa pakārassa vaḍḍhiyam anupāyabhāvato ca upāyabhāvato ca avaḍḍhiyam. Tathāpīti tattha tattha icchāvighātam pāpuṇantopi. Yasmā ito bāhirakā sabbenā sabbam bhavanissaraṇam appajānanto mandakilesam dīghāyukam sukhabahulam ekaccam bhavam teneva mandakilesādibhāvena “nibbāna”nti samanupassanti, tasmā bhavena bhavavippamokkham vadantīti.

Bhavaditṭhisahagatā taṇhā purimāpade uttarapadalopena bhavataṇhāti vuttāti āha “bhavataṇhātiādīsu viyā”ti.

Yatthāti yasmiṃ bhava.

Tato evāti bhūtaratiyā eva. Añña maññaṇhi sattānam chandarāgo balavā hoti. Anavasesatoti anavasesena, na kiñci sesetvā.

Samāsārasotassa anukūlabhāvena gacchatīti anusotagāmī. Tasseva paṭikkūlavasena nibbidānupassanādīhi pavattatīti paṭisotagāmī, acalappasādādisamannāgamena ṭhitasabhāvoti attho.

110. “Palabbhati, nikhajjati”tiādīsu viya upasaggo padavaḍḍhanamattanti āha “abhijātikoti jātiyo”ti. Kaṇhadhammasamannāgatattā vā kaṇho. Paṭhamavayepi majjhimavayepi pāpasamaṅgī hutvā ṭhito kaṇhadhamme abhijāyati, pacchāpi pāpaṃ pasavatīti attho. Sukkoti vā ettha vuttavipariyāyeneva attho veditabbo.

111. Purimasminti purimasmiṃ pade. Visaye bhummaṃ tattha deyyadhammassa patiṭṭhāpanato. Dutīye adhikaraṇe, tadadhikaraṇaṇhi nibbānanti. Gahaṭṭhapabbajitakiccesu vā visiṭṭhadhammadassanattam paccayadānārahattānam samadhuratāniddeso. Atha vā yena yena pana vatthunāti rūpārūpanirodhādīnā taṇhāvatthunā. Amarāvikkhepavatthuādīnāti ettha ādi-saddena subhasukhādīmicchābhinivesavatthum saṅgaṇhāti. Yathā vā taṇhādiṭṭhiduccaritānam vasena saṃkilesabhāgiyassa suttassa vibhāgo, evaṃ samathavipassanāsucaritavasena taṇhāvodānabhāgiyādisuttavibhāgoti dassetuṃ pāḷiyam “taṇhā...pe... niddisitabba”nti vuttam.

Idam evaṃ pavattanti yathā ducintitādivasena bālo hoti puggalo, evaṃ tassa ducintitacintitādibhāvanāvasena pavattam idam saṃkilesabhāgiyam nāma suttanti pubbe saṃkilesadhammavibhāgena vuttam idāni sāmāññato saṅga hetvā vadati. Idam vāsanābhāgiyam suttanti etthāpi iminā nayena attho veditabbo.

Kilesaṭṭhānehīti kilesānaṃ pavattiṭṭhānehi. Kilesāvatthāhīti kilesānaṃ pavattiākāravisesehi. Kāmarāgādīhi saṃyujjati kāmarāgādi hetu kammavipākādīnā. Satipi tesāṃ kālantaravuttiyaṃ saṃyutto nāma hoti, yato kāmarāgādayo “saṃyojana”nti vuccanti. Upādiyatīti daḥhaṃ gaṇhāti pavatteti. Sesāṃ vuttanayattā, uttānattā ca saṃvaṇṇitaṃ.

112. Udāharaṇavasenaṇāti nidassanavasena, ekadesadassanavasenaṇāti attho. Sakalassa hi pariyattisāsanassa soḷasahi paṭṭhānabhāgehi gahitattā. Yathā tadekadesānaṃ soḷasannampi paṭṭhānabhāgānaṃ gahaṇaṃ udāharaṇamattaṃ, tesāṃ pana soḷasannaṃ ekadesaggahaṇaṃ udāharaṇanti kimettha vattabbaṃ. Tena vuttaṃ “ekadesadassanavasenaṇāti attho”ti. Kasmā panettha pāḷiyaṃ paṭṭhānassa ekadesova udāhaṭo, na avasesoti? Nayanidassanattāṃ. Iminā nayena avasesopi paṭṭhānabhāvo veditabboti.

Tattha “appampi ce saṃhita bhāsamāno...pe...sa bhāgavā sāmāññaṇassa hotī”ti idaṃ vāsanābhāgiyaṇca asekhabhāgiyaṇca. Ettha hi “appampi ce saṃhita bhāsamāno”ti idaṃ vāsanābhāgiyaṃ, “sa bhāgavā sāmāññaṇassa hotī”ti idaṃ asekhabhāgiyaṃ.

Tathā maghadevasuttaṃ. Tattha hi “bhūtapubbaṃ, ānanda, imissāyeva mithilāyaṃ maghadevo nāma rājā ahosi dhammiko dhammarājā dhamme ṭhito mahādhammarājā, dhammaṃ carati brāhmaṇagahapatikesu negamesu ceva janapadesu ca, uposathaṇca upavasati cātuddasiṃ, pañcadasiṃ, aṭṭhamiṇca pakkhassā”tiādi, idaṃ vāsanābhāgiyaṃ. “Idaṃ kho panānanda, etarahi mayā kalyāṇaṃ vattaṃ nīharitaṃ ekantanibbidāya virāgāya nirodhāya upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṃvattatī”ti idaṃ asekhabhāgiyaṃ. “Pamādaṃ appamādena, yadā nudati paṇḍito”ti idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ. “Paññāpāsāda...pe...avekkhatī”ti idaṃ asekhabhāgiyanti idaṃ nibbedhabhāgiyaṇca asekhabhāgiyaṇca.

Tathā “tīṇimāni, bhikkhave, indriyāni”ti suttaṃ. Tattha “tīṇimāni, bhikkhave, indriyāni. Katamāni tīṇīti? Anaññātāññassāmītindriyaṃ aññindriya”nti idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ, “aññātāvindriya”nti idaṃ asekhabhāgiyaṃ.

Raṭṭhapālasuttaṃ saṃkilesabhāgiyaṇca vāsanābhāgiyaṇca asekhabhāgiyaṇca. Tattha hi “ūno loko atitto taṇhādāso”tiādinā saṃkilesa vibhatto, “eko vūpakaṭṭho”tiādinā asekhadhammā, itarena vāsanādhammāti.

“Dhamme ca ye ariyapavedite ratā, anuttaro te vacasā manasā kammunā ca;
Te santisoraccasamādhisaṇṭhitā, sutassa paññāya ca sāramajjhagū”ti.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṇca nibbedhabhāgiyaṇca asekhabhāgiyaṇca. Ettha hi “dhamme ca ye ariyapavedite ratā”ti ayaṃ vāsanā, “anuttarā...pe...saṇṭhitā”ti ayaṃ nibbedho, “sutassa paññāya ca sāramajjhagū”ti asekhadhammā.

Tathā “saddho sutavā niyāmadassī”ti gāthā. Tattha hi “saddho sutavā”ti vāsanā, “niyāmadassī vaggagatesu na vaggasāri dhīro, lobhaṃ dosaṃ vineyya paṭigha”nti nibbedho, “sammā so loka paribbajeyyā”ti asekhadhammā.

Sabbāsavaṇṇaṃ parissayādīnaṃ vasena sabbabhāgiyaṃ veditabbaṃ. Tattha hi saṃkilesadhammā, lokiyasucaritadhammā, sekkhadhammā, asekhadhammā ca vibhattā. Asabbabhāgiyaṃ pana “passaṃ passatī”tiādikaṃ udakādianuvādanavacanāṃ veditabbaṃ. Evametasmaṃ soḷasavidhe sāsanaṇapaṭṭhāne

ete taṇhādivasena tayo saṃkilesabhāgā, vodānādivasena tayo vāsanābhāgā, sekkhānaṃ sīlakkhandhādīnaṃ vasena tayo nibbedhabhāgā, asekkhānaṃ sīlakkhandhādīnaṃ eva vasena tayo asekkhabhāgā, tesam vasena mūlapaṭṭhānāni eva dvādasā honti. Tāni pana vitthāranayena vibhajiyamānāni channavutādhikāni cattāri saḥassāni honti. Yathādassanaṃ panetāni uddharitabbāni. Tāni pana yasmā saṅgahato kāmataṇhādivasena tayo taṇhāsaṃkilesabhāgā, sassatucchedavasena dve diṭṭhisamkilesabhāgā, kāyaduccaritādivasena tayo duccaritasamkilesabhāgāti aṭṭha saṃkilesabhāgā. Dhammāmisābhayadānavasena tividhaṃ dānamayaṃ puññakiriyavatthu, kāyasucaritādivasena tividhaṃ sīlamayaṃ puññakiriyavatthu, samathavipassanāvasena duvidhaṃ bhāvanāmayam puññakiriyavatthūti aṭṭheva vāsanābhāgā.

Saddhānusārī saddhāvimutto dhammānusārī diṭṭhippatto kāyasakkhīti pañcannaṃ sekkhānaṃ paccekaṃ tayo sīlādikkhandhāti pannarasa nibbedhabhāgā, suññatānimittāpaṇihitabhedā paññāvimuttānaṃ tayo aggaphaladhammā, tesu paccekaṃ tayo tayo sīlādikkhandhā, tathā ubhatobhāgavimuttānanti aṭṭhārasa, sikkhitabbābhāvasāmaññaena asaṅkhatadhātuṃ pakkhipitvā ekūnavīsati asekkhabhāgā, iti purimāni ekatiṃsa, imāni ekūnavīsatiṃti samapaññāsa saṃkilesabhāgiyādidhammā honti. Tasmā imesaṃ samapaññāsāya saṃkilesabhāgiyādidhammānaṃ vasena samapaññāsa suttāni honti.

Yasmā ca te paññāvimuttā ubhatobhāgavimuttavibhāgaṃ akatvā asaṅkhatāya dhātuyā aggahaṇena nippariyāyena asekkhabhāgābhāvato naveva asekkhabhāgāti samacattālīsa honti, tasmā peṭake “cattārīsāya ākārehi pariyesitabbaṃ, paññāsāya ākārehi sāsanaṃ paṭṭhānaṃ niddiṭṭha”nti ca vuttaṃ. Saṅgahato eva pana pubbe vuttavittāranayena soḷasa honti, puna tividhasaṃkilesabhāgiyādivasena dvādasā honti, puna taṇhādiṭṭhiduccaritasamkilesaṇhādiṭṭhiduccaritavodānabhāvena cha honti, puna saṃkilesabhāgiyaṃ vāsanābhāgiyaṃ dassanabhāgiyaṃ vāsanābhāgiyaṃ asekkhabhāgiyanti pañca honti, puna mūlapaṭṭhānavasena cattāri honti, puthujjanabhāgiyasekkhabhāgiyaasekkhabhāgiyabhāvena tīṇi honti, puna saṃkilesabhāgiyavodānabhāgiyabhāvena dve eva honti. Paṭṭhānabhāvena pana ekavidhameva, iti paṭṭhānabhāvena ekavidhampi saṃkilesavodānabhāgiyabhāvena duvidhanti vibhāgato yāva channavutādhikaṃ catusaḥsappabhedam hoti, tāva netabbaṃ. Evametam paṭṭhānaṃ saṅgahato, vibhāgato ca veditabbaṃ.

Imassāpi paṭṭhānavibhāgassa, na purimassevāti adhippāyo. Lokikaṃ assatthīti, lokikasahacaraṇato vā lokiyaṃ, suttam padesenāti ekadesena. Sabbapadesūti taṃtaṃtikānaṃ tatiyapadesu. Buddhādīnanti buddhapaccekaḥbuddhabuddhasāvakaṇaṃ. Dhammo panettha buddhādiggahaṇena veditabbo, ādisaddena vā.

Pariṇamatīti paripaccati. Dharantīti pabandhavasena pavattanti. Nti pāpakammaṃ. Teti kusalābhiniḥbattakkhandhā. Rakkhanti vipākadānato vipaccitum okāsaṃ na dentīti attho. Ayañca attho upapajavedanīyesu yujjati, itarasmimpi yathārahaṃ labbhateva. Tenāha “dutiye vā tatiye vā attabhāve”ti.

113. Attano anavajjasukhāvahaṃ paṭipattiṃ paṭipajjanto paramatthato attakāmo nāmāti āha “attano sukhakāmo”ti. Sukhānubandhañhi sukhaṃ kāmanto sukhameva kāmētīti ca sukhakāmoti.

Vitthataṭṭhenāti suvipphāradiṭṭhīnaṃ pavattanaṭṭhānatāsaṅkhātēna vitthāraṭṭhena.

114. Diṭṭhe dukkhādidhammeti bhāvenabhāvalakkhaṇe bhummaṃ, dukkhādidhamme diṭṭhe ñātetī attho.

“Uddha”ntiādi kāladesānaṃ anavasesapariyādānanti āha “uddhanti anāgataṃ, uparī cā”tiādi. Gamanenāti cutūpapātagamanena.

115. Nagaradvārathirakaraṇatthanti nagaṛassa dvārabāhathirakaraṇatthaṃ. Gambhīranematāyāti “nemaṃ”vuccati nikhātathambhādīnaṃ pathaviṃ anupavisitvā ṭhitappadeso, gambhīraṃ nemaṃ etassāti gambhīranemo, tassa bhāvo gambhīranematā, tāya. Kampanaṃ yathāṭhitassa ito cito ca sañcopanaṃ, cālanāṃ ṭhitatṭhānato cāvanaṃ. Ajjhogāhetvāti aviparītasabhāvābhisamayavasena anupavisitvā, anupaviṭṭho viya hutvāti attho.

Samyojanānaṃ pajahanavasenaṃ gāthāya vacanasesaṃ ānetvā dasseti. Atha vā pahātabbassa pahānena vinā na bhāvanāsiddhīti atthasiddhaṃ pahātabbapahānaṃ ajjhataṃ, bahiddhāti padadvayena yojetvā dassetuṃ ajjhataṃ bahiddhāti orambhāgiyauddhambhāgiyasamyojanānaṃ visamyogagahitoti imamatthaṃ pāḷiyā samatthetuṃ “tenāha sabbaloke”ti vuttaṃ.

Alobhasīsenāti lobhena pubbaṅgamaṇa, yato yogāvacaro “nekkhammacchando”ti vuccati. Asubhasaññā rāgappaṭipakkhatāya “visesato lobhappadhānā”ti vuttā, dasāsubhavasena vā. Adhigatajjhānādīnīti ādisaddena vipassanādīni saṅgaṇhāti. Vihimsāratirāgānaṃ byāpādahetukato cattāropi brahmavihārā abyāpādapadhānāti āha “catu...pe... abyāpādo dhammapada”nti. Adhigatāni jhānādīnīti yojanā. Dasānussati...pe... adhigatāni sammāsati dhammapadaṃ satisīsenā tesaṃ adhigantabbattāti adhippāyo. Ānāpānabhāvanāyaṃ samādhipi padhāno, na sati evāti dassanattaṃ “dasakasiṇa...pe... sammāsamādhi dhammapada”nti vuttaṃ. Catudhātuvavatthānavasena adhigatānampi ettheva saṅgaho daṭṭhabbo.

116. Upalakkhaṇakāraṇānīti sañjānananimittāni.

Pāpameva pāpiyoti āha “pāpaṃ hotī”ti, “pāpiyo”ti ca liṅgavipallāsavasena vuttaṃ. Ekavacane bahuvacananti ekavacane vattabbe bahuvacanaṃ vuttaṃ.

117. Olīyanataṇhābhīnivesavasenaṃ bhavataṇhābhavaditṭhivasena. Tā hi bhavesu satte allīyāpentī. Atidhāvanābhīnivesavasenaṃ ucchedaditṭhivasena. Sā hi avaṭṭupacchedameva vaṭṭupacchedaṃ katvā abhinivisanato atidhāvanābhīniveso nāma. Olīyantīti sammāpaṭipattito saṅkocaṃ āpajjanti. Abhidhāvantīti sammāpaṭipattiṃ atikkamanti.

Tesañcāti tesaṃ ubhinnaṃ abhinivesānaṃ, tadaññesañca sabbamaññitānaṃ.

118. Idaṃ itṭhavipākaṃ anitṭhavipākanti idaṃ itṭhavipākasaṅkhātāṃ anitṭhavipākasaṅkhātāṃ phalaṃ.

“Akaṅkhato na jāneyyu”nti etena “ākaṅkhato”ti iminā padena saddhiṃ sambandhadassanamukhena “na jaññā”ti padassa atthaṃ dasseti.

Na upalabbhatīti natthīti attho.

120. Tānīti kammakammanimittagatinimittāni. Pattharaṇākāroyeva hesa, yadidaṃ chāyānaṃ volambanaṃ. Evaṃ hotīti “akataṃ vata me kalyāṇa”ntiādippakārena vipaṭṭisāro hoti.

122. Esakehīti gavesakehi sapaṇasantāne sampāḍakehi. Dukkhuḍḍayanti dukkhaphalaṃ. Tīhi kāraṇehīti kāyavācācittēhi. Tāni hi taṃtaṃsaṃvarānaṃ dvārabhāvena kāraṇānīti vuttāni. Tīhi ṭhānehīti vā tīhi uppattiṭṭhānehī. Pihitanti pidhāyakaṃ.

“Uṭṭhānaṭṭhānasaṅkhāta”nti idaṃ pāsāṇabhāvasāmaññaṃ gahetvā vuttaṃ.

123. Rajamissakanti puppharajamissakaṃ. Tassāti tassa sekkhāsekkhamunino. Mahicchādīnaṃ viya gāme caraṇappaccayā gāmaṃvāsīnaṃ saddhāhāni vā bhogaḥāni vā na hoti, atha kho uparūpari vuddhiyeva hotīti dassento “pākatikameva hotī”ti āha. Ajjhattikakammaṭṭhānanti catusaccakammaṭṭhānaṃ.

Tenāti kusaleṇa kāyavacīkammaṇa. Thirabhāvo thāmaṃ nāmāti tassa atthaṃ dassento “thāmaṃvāti ṭhitimā”ti āha.

Attasaṃnissayaṃ pemaṃ attāti gahetvā “attasama”nti vuttanti āha “attapemena samaṃ pemaṃ natthī”ti. Bhagavato vipassanāññānābhāsappavattiṃ sandhāyāha “pañña pana...pe... sakkotī”ti. Sabbaññaṭṭhānaṃ, pana abhiññaṭṭhānaṃ ca anantāparimāṇaṃ lokadhātumaṃ obhāsenti.

124. Kissa bhītāti kena kāraṇena bhītā.

Ṭhapetvāti pavattetvā. Vacanīyo yācakaṇanti yojanā, yācitabbayuttoti attho. Yaññaupakkharoti yaññaopakaṇaṃ. “Etesu dhammesu ṭhito catūsū”ti vuttaṃ catukkaṃ vavattapetumaṃ “saddhoti ekaṃ aṅga”ntiādi vuttaṃ.

Gāthāyaṃ vuttadhamme dve dve ekaṃ katvā aṅgakaṇaṃ dukaṇayo.

Jātidhammanti pavattidhammaṃ sandhāya vadati.

125. Saccekadesato saccasamudāyo anavasesapariyādānato visiṭṭhoti dassento “paramatthasaccaṃ vā hotū”ti āha. Caturo padāti cattāri padāni, liṅgavipallāsena vuttaṃ, cattāro dhammakotṭhāsāti attho. Kevalaṃ sattavibhāgadassanattameva catupadaggahaṇaṃ, na adhigatadhammānurūpatāya.

Nimmadāti na madā.

“Saccavādī jino romo”tipi pāṭho. Tattha romoti diṭṭhirāgarattānaṃ titthiyānaṃ, titthakarānañca adhammavādīnaṃ rāgaviparītadhammadesanato bhayaḥjanako, adhammavādīnaṃ vā tattha ādīnavadassanena bhāyitabbo, appahīnāsaṃvarānaṃ vā durupasaṅkamanato durāsadoti attho.

Sacco ca so dhammo cāti saccadhammo. Tenāha “ekantanissaraṇabhāvenā”tiādi.

Ekāyaṇabhāvanti ekamaggabhāvaṃ, aññaṃaggabhāvanti attho.

Dassanabhāgiyaṃ bhāvaṇābhāgiyanti nibbedhabhāgiyameva dvidhā vibhajitvā vuttanti āha “saṃkilesabhāgiyādīhi catūhi padehī”ti. Sesattikānanti sattādhiṭṭhānattikādīnaṃ aṭṭhannaṃ tikānaṃ. Sesapadānañcāti saṃkilesabhāgiyañca vāsaṇābhāgiyañcātiādimissakapadānañca. Ca-saddena saṃkilesabhāgiyādipadāni ca saṅgaṇhāti. Lokiyattikasseva hi “sesapadānī”ti vuttehi missakapadehi evaṃ saṃsandane nayadassanaṃ, itaresaṃ pana tikānaṃ saṃkilesabhāgiyādipadehi ceva sesapadehi ca saṃsandane idaṃ nayadassananti “vuttanayānusārena suviññeyya”nti vuttaṃ. Samatikkamananti pahānaṃ. Satipi

vāsanābhāgiyasamkilesabhāgiyadhammānaṃ lokiyabhāve purimehi pana pacchimā pahātabbā tadaṅgavasena, vikkhambhanavasena ca. Evaṃ pajahanasamatthatāya pahānanti vuttaṃ “vāsanābhāgiyaṃ suttam saṃkilesabhāgiyassa samatikkamāya hotī”ti. Saṃkilesadhammānaṃ samatikkamena adhigantabbā vodānadhammā viyāti yojanā. Bhāvanā nāma tividhā jhānabhāvanā, vipassanābhāvanā, maggabhāvanāti. Tāsu maggabhāvanāya gahitāya vipassanābhāvanā gahitā eva hotīti taṃ anāmasitvā itarā dve eva gahitā. Tathāpi “bhāvanābhāgiyassa suttassa paṭinissaggāyā”ti vutte kiṃ sabbenā sabbaṃ asekkhassa jhānabhāvanāpi paṭinissatṭhāti codanaṃ manasi katvā pāḷiyaṃ “asekkhabhāgiyaṃ suttam diṭṭhadhammasukhavihārattha”nti vuttanti dassento “asekkhadhammesu uppannesu maggabhāvanākiccaṃ nāma natthī”ti vatvā “jhānabhāvanāpi diṭṭhadhammasukhavihāratthā evā”ti āha.

Ekaṃ eva bhavabījāṃ paṭisandhiviññāṇaṃ ekabījāṃ, taṃ assa atthīti ekabījī. Sandhāvitvā samāgantvā, nibbattanavasena upagantvāti attho. Saṃsaritvāti tasseva vevacanaṃ. Kulaṃ kulaṃ gacchatīti kolaṃkolo. Purimapade anunāsikalopaṃ akatvā niddeso.

Tesaṃ sotāpannānaṃ. Etaṃ pabhedanti ekabījīādivibhāgaṃ. Purimabhavasiddhaṃ vivaṭṭūpanissayapuññakammaṃ idha pubbahetu nāma. Yo “katapuññatā”ti vuccati, so paṭhamamagge sādHITE caritatthatāya vipakkavipākaṃ viya kammaṃ uparimamaggānaṃ upanissayo na siyāti adhippāyenāha “upari...pe... āpajjati”ti. Tiṇṇaṃ maggānaṃ niratthakatā āpajjati paṭhamamaggeneva tehi kātabbakiccassa sādhitattā. Paṭhamamagge...pe... āpajjati anuppannassa atthakiriyāsambhavato. Evaṃ tiṇṇaṃ vādānaṃ yuttibhāvaṃ dassetvā catutthavādo evettha yuttoti dassento āha “vipassanā...pe... yujjati”ti. “Sace hī”tiādinā taṃ yuttiṃ vibhāveti. Vimuttiparipācanīyānaṃ dhammānaṃ paripakkatāya indriyānaṃ tikkhatāya ñāṇassa visadatāya vipassanāya balavabhāvo veditabbo. So hi vomissakanayena saṃsaraṇako idhādhippeto “deve ceva mānuse ca sandhāvitvā”ti vuttattā. Idha kāmabhāve t̥hito idhaṭṭhako. Manussadevalokūpapajjanato okārena vokiṇṇo. Ariyasāvakassa taṃtaṃsattanikāyupapatti tassa tassa sodhanasadisam kilesamalāḍianatthāpanayanatoti āha “cha devaloke sodhetvā”ti. “Akaniṭṭhe t̥hatvā”ti etena heṭṭhābrahmalokasodhanaṃ vuttamevāti veditabbaṃ.

Saddhaṃ dhuraṃ katvāti saddhaṃ dhuraṃ jeṭṭhakaṃ pubbaṅgamaṃ katvā. Saddhāya anussati paṭipatti, saddhaṃ vā pubbhāgiyaṃ anussati, saddhāya vā anusaraṇasīloti saddhānusārī. Dhammānusārīti etthāpi eseva nayo. Dhammoti panettha paññā veditabbā. Saddahanto vimuttoti saddhāvimutto. Yadi pi sabbathā avimutto, saddhāmattena pana vimuttoti attho. Saddhāya vā adhimuttoti saddhāvimutto. Vuttanayenāti uparimagga vipassanāya balavamandamandarabhāvena. Diṭṭhiyā pattoti diṭṭhippatto, catusaccadassanasāṅkhātāya diṭṭhiyā nirodhappattoti attho. Diṭṭhantaṃ vā pattoti diṭṭhippatto, dassanasāṅkhātassa sotāpattimaggañāṇassa anantarappavattoti vuttaṃ hoti. Paṭhamaphalato paṭṭhāya hi yāva aggamaggā diṭṭhippattāti. Idanti yathāvuttasotāpannānaṃ saddhāvimuttadiṭṭhippattatāvacanāṃ. Atṭhannaṃ vimokkhānanti catasso rūpāvacarasamāpattiyo, catasso arūpāvacarasamāpattiyoti atṭha vimokkhā, tesam.

Phuṭṭhantaṃ sacchikarotīti kāyasakkhī, phuṭṭhānaṃ anto phuṭṭhanto, phuṭṭhānaṃ arūpajjhānānaṃ anantaro kālōti adhippāyo. Accantasamyoge cetam upayogavacanāṃ, phuṭṭhānantarakālema sacchikātabbaṃ sacchikarotīti vuttaṃ

hoti, “visamaṃ candimasūriyā parivattanti”tiādīsu viya vā bhāvanapuṃsakanti etaṃ daṭṭhabbaṃ. Yo hi arūpajjhānena rūpakāyato, nāmakāyekadesato ca vikkhambhanavimokkheṇa vimutto, tena nirodhasaṅkhāto vimokkho ālocito pakāsito viya hoti, na kāyena sacchikato, nirodhaṃ pana ārammaṇaṃ katvā ekaccesu āsavesu khepitesu tena so sacchikato hoti. Tasmā so sacchikātabbaṃ nirodhaṃ yathāālocitaṃ nāmakāyena sacchikarotīti “kāyasakkhī”ti vuccati, na tu vimutto ekaccānaṃ eva āsavānaṃ aparikkhīṇattā.

Abhedenāti antarāparinibbāyīādibhedena vinā. “Abhedenā”ti ca idaṃ “saddhāvimuttadiṭṭhippattakāyasakkhino”ti idhāpi ānetvā yojetabbaṃ. Yatheva hi antarāparinibbāyīādibhedānāmasaneneva eko anāgāmī hoti, evaṃ yathāvuttabhedaāmasaneneva saddhāvimutto, diṭṭhippatto, kāyasakkhīti tayo anāgāmīno honti. Ayañca anāgāmīno tādisamavattābhedaṃ gahetvā gaṇanā katāti veditabbaṃ. “Avihādīsū”tiādi suviññeyyameva.

Paññāya eva vimutto, na cetovimuttibhūtena sātīsayena samādhināpīti paññāvimutto. Ubhatobhāgavimuttoti ubhoḥi bhāgehi ubhatobhāgato vimutto. Kilesānaṃ vikkhambhanasamucchinnehi rūpakāyanāmakāyato vimuttoti imamatthaṃ dassento “vikkhambhana...pe... vimutto nāmā”ti āha. Arūpasamāpattiyā rūpakāyato, aggamaggena arūpakāyato vimuttaṃ. Yathāha -

“Idha, bhikkhave, ekacco puggalo ye te santā vimokkhā atikkamma rūpe āruppā, te kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti, ayaṃ vuccati, bhikkhave, puggalo ubhatobhāgavimutto”ti.

Yaṃ pana mahānidānasutte “rūpī rūpāni passatī”tiādike nirodhasamāpattianta aṭṭha vimokkhe vatvā -

“Yato kho, ānanda, bhikkhu ime aṭṭha vimokkhe anulomampi samāpajjati...pe... ayaṃ vuccatānanda, bhikkhu ubhatobhāgavimutto, imāya ca, ānanda, ubhatobhāgavimuttiyā aññā ubhatobhāgavimutti uttaritarā vā paṇītatarā vā natthī”ti -

Vuttaṃ, taṃ ubhatobhāgavimuttasetṭhavasena vuttaṃ. Tattha yasmā āruppasamāpattīsu ekāyapi rūpakāyo vikkhambhito eva nāma hoti, tasmā catunnaṃ āruppasamāpattīnaṃ, nirodhasamāpattiyā ca lābhīnaṃ vasena pañca ubhatobhāgavimuttā veditabbā. Esa nayo kāyasakkhimhipi. Aṭṭhavimokkhekaḍḍesepi hi aṭṭhavimokkhasamaññā yathā “loke sattā”ti.

Terasasu sīsesu palibodhasīsādīni, pavattasīsāñca pariyādiyitabbāni, adhimokkhasīsādīni pariyādakāni, gocarasīsaṃ pariyādakaphalaṃ. Tañhi visayajjhattaṃ phalaṃ, vimokkho pariyādakassa maggassa, phalassa ca ārammaṇaṃ. Saṅkhārasīsaṃ saṅkhāravivekabhūto nirodhoti pariyādiyitabbānaṃ, pariyādakaphalānañca saha visayasamāsidhidassanena samasīsibhāvaṃ dassetuṃ paṭisambhidāyaṃ terasa sīsāni vuttāni. Idha pana “yassa puggalassa apubbaṃ acarimaṃ āsavapariyādānañca hoti jīvitapariyādānañcā”ti puggalapaññattiyaṃ āgatattā tesu kilesapavattasīsānaṃ eva vasena yojanaṃ karonto “kilesasīsa”ntiādimāha. Tattha pavattasīsampi maggo pavattito vuṭṭhahanto cutito uddhaṃ appavattikaraṇena yadipi pariyādiyati, yāva pana cuti, tāva pavattisambhavato “pavattasīsaṃ jīvitindriyaṃ cuticittaṃ pariyādiyati”ti āha.

Kilesapariyādānena attano anantaraṃ viya nipphādetabbā, paccavekkhaṇavārā ca kilesapariyādānasseva vārāti vattabbataṃ arahanti. “Vimuttasmiṃ vimuttamiti ñāṇaṃ hotī”ti hi vacanato paccavekkhaṇaparisaṃāpanena kilesapariyādānaṃ saṃāpitaṃ nāma hoti. Taṃ pana parisamāpanaṃ yadi cuticittena hoti, teneva jīvitaparisamāpanaṃ hotīti imāya vāracutisamatāya kilesapariyādānajīvitapariyādānaṃ apubbācarimatā hotīti āha “vārasamatāyā”ti. Bhavaṅgaṃ otarivā parinibbāyatoti ettha parinibbānacittameva bhaṅgottaraṇabhāvena vuttanti daṭṭhabbaṃ.

Caritanti caritā kāyavacīmanappavatti. Ettha ca yena rāgādhikabhāvena puggalo “rāgacarito”ti lakkhīyati, tayidaṃ lakkhaṇaṃ. Tenāha “rāgajjhāsayo rāgādhikoti attho”ti, tena appahīnabhāvena santāne thāmagatassa rāgassa balabhāvo lakkhīyatīti daṭṭhabbaṃ. Eseva nayo sesesupi.

Sīlavanteḥīti ādisaddassa lopaṃ katvā niddeso katoti dassento āha “sīlavantādīhī”ti. Ādisaddena dāyakaḍḍhānaṃ saṅgaho daṭṭhabbo.

Ārammaṇabhūtā ñeyyanti ārammaṇabhūtāva ñeyyaṃ.

Puthujjanabhūmiādisūti puthujjanasekkhāsekkhabhūmīsu. Tattha puthujjanabhūmivasena saṃvaro, sekkhabhūmivasena pahānabhāvanā, asekkhabhūmivasena sacchikiriyā, puthujjanabhūmisekkhabhūmivasena vā yathārahaṃ saṃvarapahānabhāvanā. Pubbabhāgiyā hi saṃvarapahānabhāvanā puthujjanassa sambhavanti, itarā sekkhassa, asekkhabhūmivasena sacchikiriyā. Nayato dassitanti “yaṃ, bhikkhave, mayā ‘idaṃ na kappatī’ti appaṭikkhitaṃ, taṃ ce kappiyaṃ anulometi, akappiyaṃ paṭibāhati, taṃ vo kappatī”tiādinā nayadassanavasena pakāsitaṃ. Sarāgādisaṃvattananti sarāgādibhāvāya saṃvattanaṃ.

Aññaṃaññaṃ saṃsaggatoti “saṃkilesabhāgiyaṃ vāsanābhāgiyaṃcā”tiādinā saṃkilesabhāgiyādinā padānaṃ aññaṃaññaṃsaṃsaggato. Anekavidhoti dvādasavidho yāva dvānavutādhikacatusahassavidhopi anekappakāro. Lokiyasattādhīttānādisaṃsaggatoti ādisaddena lokiyaṃ ñāṇaṃ, lokuttaraṃ ñāṇaṃ, lokiyaṃ ñāṇaṃ, lokuttaraṃ ñāṇaṃ, lokiyaṃ ñeyyaṃ, lokuttaraṃ ñeyyaṃ, lokiyaṃ ñāṇaṃ ñeyyaṃ, lokiyaṃ ñāṇaṃ ñeyyaṃ, lokuttaraṃ ñāṇaṃ ñeyyaṃ, lokiyaṃ ñāṇaṃ ñeyyaṃcātiādikā sambhavanto paṭṭhānabhedo saṅgahito. Ubhayatthāti saṃkilesabhāgiyādi, lokiyādi ca. Yathārahanti yo yo saṃsaggavasena yojanaṃ arahati, so so dhammo. Sambhavāvirodheneva hi yojanā. Na hi “lokiyaṃ nibbedhabhāgiya”ntiādinā yojanā sambhavati.

Tīsu piṭakesu labbhamānassāti tisso saṅgītiyo āruḷhe tepiṭake buddhavadāna upalabbhamānassa vijjamānassa, etena na kevalaṃ saṅgaho eva yathāvuttābhedaṇaṃ paṭṭhānabhāgaṇaṃ niddhāraṇāya kāraṇaṃ, atha kho pāḷiyaṃ dassanaṃcāti vibhāveti. Tenāha “yaṃ dissati tāsū tāsū bhūmīsū”ti. “Teneva hī”tiādinā yathāvuttassa atthassa paṭṭhānugamaṃ dasseti.

Sāsanapaṭṭhānavāraṇaṇā nīṭṭhitā.

Nigamanakathāvaṇṇanā

Saddhammāvataṛaṭṭhāneti desantarato āgantvā saddhammassa avataṛaṇokāsabhūte
saddhammassavanadhāraṇaparicayaparipucchāmanasikārabahulānaṃ
nivāsaṭṭhānataṃ sandhāyetāṃ vuttaṃ, attano vā santāne pariyattisaddhammassa
anuppavesanaṭṭhānatāya evaṃ vuttaṃ. Sesāṃ suviññeyyamevāti.

Nettiṭṭhakathāya līnatthavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nettipakaraṇa-ṭīkā niṭṭhitā.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 5. The Collection of Minor Texts - Subcommentaries. 1. Subcommentary on the Guide. Commentary on the Foundation of the Teaching Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org